

УДК: 37: 005 336. 2

О.Ф. ЛАВОР

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СУЧАСНОГО ВЧИТЕЛЯ

***Резюме.** У статті розглядається проблема розвитку професійної компетентності вчителя. Аналізуються особливості професійних стилів у вчителів з різним педагогічним стажем і педагогічним досвідом.*

***Ключові слова:** професійна компетентність, учитель, педагогічний стаж, педагогічний стиль, педагогічний досвід.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. Ефективність функціонування системи освіти значною мірою залежить від професійної компетентності педагогічних кадрів. Оскільки вчитель є ключовою фігурою оновлення школи, то набуває актуальності проблема формування і розвитку його професійної компетентності.

Проблема розвитку професіоналізму вчителя відноситься до розряду «вічних» проблем. Аналіз показує, що своїми коренями вона сягає далекого минулого. Уже в античні часи про значимість учителя говорили мислителі того часу. Зокрема Платон писав: «... ця посада набагато вагоміша за найвищі посади в державі» [7, 241]. Видатний український педагог В.О. Сухомлинський теж підкреслює значимість особистості вчителя: «Я сказав би, що пізнання дитячого світу починається з пізнання людини, а людина відкривається перед дитиною в образі матері, батька і вчителя» [8, 343].

Сьогодні виникає гостра потреба в осмисленні професійної підготовки вчителів. Існуючі професіограми та кваліфікаційні характеристики визначають лише перелік знань, умінь та навичок, необхідних тому чи іншому фахівцю. Але вони мало зорієнтовані на формування професійного духу, професійної компетентності та дидактичної культури вчителя.

У наш час залишається актуальним питання про конкурентноздатність спеціалістів в умовах ринкової економіки. І одним із шляхів вирішення даної проблеми є підвищення професійної компетентності вчителя. Основи професійної компетентності педагога мають ґрунтуватися на ідеї гуманізації та гуманітаризації освіти. Це дозволить підготувати інтелектуального вчителя, здатного зацікавити дітей навчальним матеріалом, ефективно їх навчати і при цьому виховувати в учнів позитивні якості своєю особистістю.

Про це наголошує професор І.В. Малафійк: «Учитель виховує учня в класі на уроці своєю особистістю, всім своїм «Я», своїми діями, вчинками, мовою, зовнішністю, своїм ставленням, своїми знаннями і переконаннями і т. ін. Але виховання здійснюється і всією дидактичною системою навчання: змістом, методами, засобами, формами організації навчання. Звичайно, у змісті різних навчальних предметів закладені різні можливості для виховання. Але, при цьому потрібно визнати, що ці можливості не тільки різні в кількісному плані, але й, що дуже важливо, в плані якісному. Ми маємо на увазі, що специфічність змісту навчального предмета породжує специфічність можливостей виховних завдань, які можна розв'язати при вивченні цього предмета» [6, 197].

Аналіз досліджень і публікацій, в яких започатковано розв'язання даної проблеми. Останнім часом проблема професійної компетентності вчителя перебуває в центрі дослідження науковців.

Питання професійної компетентності були предметом наукового пошуку вчених Росії (В. Адольф, В. Болотов, В. Веснін, В. Кричевський, В. Краєвський, В. Серіков, А. Хуторський та ін.).

Аналіз складових професійної компетентності знаходимо у працях українських вчених

(О. Савченко, Н. Кузьміна, Г. Терещук, Л. Васильченко, І. Гришина, О. Мешко та ін.). У дослідженнях та публікаціях цих та інших вчених започатковано розв'язання нашої проблеми.

Формулювання цілей статті. Запропонована стаття є спробою показати значущість професійної компетентності вчителя і її вплив на ефективність навчально-виховного процесу; здійснити аналіз наукових джерел з проблеми розвитку професійної компетентності вчителя; розкрити особливості професійних стилів у педагогів з різним педагогічним стажем.

Виклад основного матеріалу дослідження. У наш час в науці немає однозначного підходу до визначення понять «компетентність», «професійна компетентність». Словник тлумачення іноземних слів розкриває поняття «компетентний» як той, що володіє компетенцією. *Competent* (франц.) – компетентний, правочинний. *Competence* (англ.) – здатність.

На думку науковців, показниками професійної компетентності є: загальна сукупність необхідних знань, умінь та навичок; уміння правильно їх застосовувати на практиці; знання й прогнозування можливих наслідків певних дій; результат праці людини; практичний досвід. Так, В. Адольф стверджує, що «професійна компетентність – це складне утворення, що вміщує комплекс знань, умінь, властивостей і якостей особистості, що забезпечують варіативність, оптимальність та ефективність побудови навчально-виховного процесу [1, 118]. В. Веснін окреслює професійну компетентність як здатність працівника якісно й безпомилково виконувати свої функції, як у звичайних, так і в екстремальних умовах, успішно опановувати нові знання й швидко адаптуватися до змінних умов [3, 59]. В. Кричевський визначає професійну компетентність як сукупність певних ознак: наявність знань для успішної діяльності; усвідомлення значущості вказаних завдань для майбутньої професійної діяльності; набір операційних умінь; володіння алгоритмами вирішення професійних завдань; здатність до творчості у вирішенні професійних завдань [4, 67].

Н. Кузьміна виділяє п'ять елементів педагогічної компетентності:

1. Спеціальна компетентність у галузі дисципліни, що викладається.
2. Методична компетентність у галузі способів формування знань, умінь і навичок в учнів.
3. Психолого-педагогічна компетентність у сфері навчання.
4. Диференційно-психологічна компетентність у галузі мотивів, здібностей, спрямованості тих, кого навчають.
5. Рефлексія педагогічної діяльності, або ауто психологічна компетентність [2, 32].

Закордонні експерти мають власну думку на вирішення проблеми професійної компетентності вчителя та її складових. Ще в 70-і роки термін «компетентність» широко використовується в США і ряді країн Західної Європи у зв'язку з проблемою індивідуалізації навчання. Тоді ідея була така: не обмежуватися в навчанні основами наук і відповідних методів навчання, а намагатися розвивати всі рівні міжособистісних стосунків, мікроклімат у класі і т. ін.

Рада Європи визначила п'ять ключових компетентностей, яким вона надає особливого значення:

1. Політичні і соціальні компетентності – здатність брати на себе відповідальність, брати участь у спільному прийнятті рішень, регулювати конфлікти ненасильницьким шляхом, брати участь у функціонуванні й поліпшенні демократичних інститутів.
2. Компетентності, що стосуються життя у полі культурному суспільстві, – розуміння відмінностей, поважне ставлення одне до одного, здатність жити в мирі з людьми інших культур, мов і релігій.
3. Компетентності, що стосуються володіння усним і письмовим спілкуванням, які важливі в роботі і громадському житті.

4. Компетентності, пов'язані з виникненням інформаційного суспільства, – володіння новими технологіями, розуміння їх застосування, здатність критично ставитися до поширюваної через канали ЗМІ інформації.

5. Здатність учитися все життя як основа безперервної підготовки в професійному плані, а також в особистому і громадському житті.

У концепції американських фахівців в галузі професійної освіти «компетентність» визначається такими її складовими:

1. Концептуальної (наукової) – розуміння теоретичних основ професійної діяльності.

2. Інструментальної – володіння базовими професійними вміннями.

3. Інтегративної – здатність поєднати теорію і практику при вирішенні професійних проблем.

4. Контекстуальної – розуміння соціального і культурного середовища, в якому здійснюється професійна діяльність.

5. Адаптивної – вміння передбачати зміни і заздалегідь бути до них готовим.

6. Комунікативної – вміння ефективно використовувати письмові й усні засоби в міжособистісному спілкуванні [2, 31].

Проблема розвитку професійної компетентності учителя сьогодні є важливою і актуальною і у вітчизняній науці. Які ж особливості розвитку професійної компетентності сучасного вчителя? Щоб отримати відповідь на це питання, нами було проведено анкетування. На питання анкети дали відповіді 350 учителів з усіх районів Рівненської області та вчителі окремих шкіл Волинської, Тернопільської та Хмельницької областей. Відповідаючи на питання анкети, вчителі вказували свій педагогічний стаж.

Усіх вчителів, які дали відповіді на питання, за наявністю педагогічного стажу ми поділили на 7 груп: I група – 1-5 років педагогічного стажу; II група – 6-10 років; III група – 11-15 років; IV група – 16-20 років; V група – 21-25 років; VI група – 26-30 років; VII група – 31-45 років.

Досліджуючи особливості розвитку професійної компетентності, ми запропонували педагогам різних груп ряд питань. Першим питанням нашого анкетування було таке: «Чи маєте ви свій стиль здійснення навчального процесу, який не змінює ні за яких обставин?» Аналіз відповідей учителів з різним педагогічним стажем показує, що випускники педагогічних навчальних закладів йдуть працювати у загальноосвітні школи без сформованого педагогічного стилю. Так, 79% педагогів I групи (педагогічний стаж 1-5 років) не мають свого педагогічного стилю. Навіть ті педагоги, які дали позитивну відповідь на поставлене питання (21% учителів), характеризують свій педагогічний стиль неповно, нечітко, безсистемно. Досить великий відсоток педагогів II групи (педагогічний стаж – 6-10 років), які не змогли охарактеризувати свій педагогічний стиль (66%). У педагогів III групи (педагогічний стаж – 11-15 років) – 57% охарактеризували свій педагогічний стиль.

Результати нашого дослідження показують, що молодий учитель після закінчення педагогічного навчального закладу працює ще 10 років, і тільки після цього у нього з'являється педагогічний стиль. І найвірогідніше педагог виробляє свій педагогічний стиль шляхом спроб і помилок.

Наступне питання нашого анкетування звучало так: «Що вплинуло на стиль і форму проведення Вами уроків?» Результати опитування показали, що педагоги I групи згадують стиль і методику проведення занять їх улюбленими вчителями в педагогічних навчальних закладах (25%). Таким чином, молоді вчителі копіюють стиль роботи своїх улюблених учителів і викладачів. Педагоги II групи не тільки високо оцінюють знання, вміння, навички, які набули в педагогічних закладах (30,3%), але і починають розуміти цінність практичного педагогічного досвіду своїх колег по роботі (15%).

Педагоги III групи високо оцінюють стиль і форму проведення занять у педагогічних закладах (32,6%). Звідси можна зробити висновок, що викладачі педагогічних закладів мають

бути дійсно високо компетентними фахівцями, і їх педагогічний стиль має бути досконалий і професійний. Оскільки стиль роботи викладачів, вчителів надовго закарбовується у свідомості їх студентів і учнів. У педагогів даної групи особливо виникає потреба в оволодінні новими педагогічними технологіями. Це доводить, що після 10 років практичної педагогічної роботи, педагоги починають розуміти, що ті професійні знання, які вони отримували у педагогічних навчальних закладах уже не в повній мірі відповідають новим вимогам, які ставляться до них як фахівців. І тому у педагогів цієї групи уже виникає потреба у підвищенні своєї професійної компетентності.

У педагогів IV групи на перше місце виходить потреба в оволодінні новими педагогічними технологіями, зростає потреба в самоосвіті. Вплив нових педагогічних технологій найперше впливає на формування педагогічного стилю у педагогів цієї групи (32,5%). Не зменшується і вплив педагогічного досвіду колег (23,2%).

Педагоги V групи вважають, що найбільше на формування у них педагогічного стилю впливають два чинники, це – вплив нових педагогічних технологій і стиль та форма проведення уроків їхніми колегами (29,5%).

У педагогів VI групи вплив нових педагогічних технологій на формування педагогічного стилю помітно зростає і становить 41,1%. Це свідчить про значну потребу у самоосвіті, у підвищенні своєї професійної компетентності.

У педагогів VII групи теж найперше впливають на формування педагогічного стилю нові педагогічні технології (31,2%). Це свідчить, що у педагогів із великим досвідом роботи потреба у самоосвіті не зникає, а залишається актуальною у їх професійній діяльності [5, 294].

Наступне питання нашого анкетування стосувалося стилю спілкування: «Що вплинуло на ваш стиль спілкування з учнями: а) стиль спілкування ваших улюблених учителів у школі; б) стиль спілкування викладачів і студентів у педагогічному закладі; в) стиль спілкування ваших колег; г) вплив психолого-педагогічної літератури?»

Аналізуючи відповіді учителів, ми побачили, що на стиль спілкування з учнями у педагогів I і II груп найбільше впливають такі два чинники, як: стиль спілкування їх викладачів у педагогічному закладі (42%) та стиль спілкування їх улюблених учителів під час навчання в школі (33%). У педагогів даних груп копіюється стиль спілкування їх улюблених учителів і викладачів на їх власний стиль спілкування. Це свідчить про значний вплив особистості вчителя на особистість своїх учнів. Молоді педагоги хочуть бути подібними на своїх учителів, яких вони поважали і любили, які для них були взірцем. (Враження про навчальний заклад у молодих педагогів ще свіжі).

Результати анкетування показують низький показник впливу стилю спілкування колег (5%). Це може бути зумовлено, на нашу думку, по-перше, тим, що молодий вчитель ще не встиг адаптуватися серед своїх колег по роботі; по-друге, молоді педагоги ще не бачать професійної цінності у спілкуванні зі своїми колегами.

На рівень спілкування педагогів I і II груп впливає також психолого-педагогічна література. Це значить, що у молодих вчителів є потреба у підвищенні свого професійного рівня, своєї дидактичної культури. Але не всі учителі знають і вміють, як найефективніше розвивати свою професійну компетентність, підвищувати рівень своєї дидактичної культури, як швидше оволодіти новими педагогічними технологіями? Як їх адаптувати до умов своєї школи і до особливостей свого предмету?

У педагогів III групи ще більш відчутніша потреба у підвищенні своєї професійної компетентності. Виникає необхідність у підвищенні своєї професійної компетентності. Педагоги даної групи все частіше задумуються над рівнем своєї дидактичної культури. Результати дослідження свідчать, що саме у педагогів цієї групи (педагогічний стаж 11-15 років) в основному починає формуватися педагогічний стиль. А на стиль спілкування педагогів III групи впливає найбільше психолого-педагогічна література (37%).

На стиль спілкування педагогів IV групи (педагогічний стаж 16-20 років) найбільше впливає психолого-педагогічна література (40%) і стиль спілкування улюблених учителів у школі (34%). Це свідчить про те, що потреба у розвитку своєї професійної компетентності все більше зростає. У педагогів з'являється бажання проаналізувати і адаптувати до умов своєї професійної діяльності все, що друкується у фаховій літературі. Педагоги цієї групи найбільше цінують обмін професійним досвідом із своїми колегами (15%) в порівнянні із педагогами з інших груп.

Педагоги V, VI, VII груп найбільшу перевагу у формуванні стилю спілкування віддають впливу психолого-педагогічної літератури (45%, 97%, 31%) та впливу стилю спілкування своїх улюблених вчителів зі школи (34%, 32%, 31%). Великий практичний досвід дозволяє вчителям бачити «плюси» і «мінуси» у своїй роботі і викликає бажання і потребу проаналізувати і адаптувати до умов своєї школи і особливостей свого предмету те нове, що з'являється у фахових виданнях, підвищуючи таким чином свою дидактичну культуру.

Висновки. Таким чином, результати дослідження показують, що із збільшенням педагогічного стажу вчителів зростає і вплив фахової літератури на їх стиль спілкування з учнями. Залишається досить стабільним вплив улюблених вчителів на формування стилю спілкування, що свідчить про значний вплив особистості педагога на професійний стиль своїх учнів. Аналізуючи результати нашого дослідження, ми прийшли до висновку, що на розвиток професійної компетентності сучасного вчителя впливають різні чинники. Бачимо, що система навчання у педагогічному закладі не формує педагогічного стилю, або формує його частково. А 10 років практичної педагогічної роботи без бачення і усвідомлення свого педагогічного стилю – досить великий термін для формування і розвитку професійної компетентності педагогів. Наше завдання – зменшити цей термін.

Результати дослідження свідчать також про те, що чим більший педагогічний стаж роботи вчителя, тим більше виникає у нього потреба у самоосвіті, тим більше впливають нові педагогічні технології на розвиток його професійної компетентності. За умови, що вчитель бажає оволодіти новими педагогічними технологіями, він не завжди може це зробити через свою низьку дидактичну культуру. Такий стан справ призводить до великого розриву між науковцями, які теоретично обґрунтовують нові педагогічні технології, і вчителями – практиками, які могли б ці нові педагогічні ідеї, теорії ефективно використати на практиці. А зробити це можливо при належній професійній компетентності вчителя.

ЛІТЕРАТУРА

1. Адольф В.А. Профессиональная компетентность современного учителя: монография / В.А. Адольф. – Красноярск: КрГУ. – 286 с.
2. Васильченко Л.В. Професійна компетентність керівника школи / Л.В. Васильченко, І.В. Гришина. – Х.: Вид. група «Основа», 2006. – 208 с.
3. Веснин В.Р. Практический менеджмент персонала: пособие по кадровой работе / В.Р. Веснин. – М.: Юрист, 1998. – 96 с.
4. Кричевский В.Ю. Профессиограмма директора школы. Проблемы повышения квалификации руководителей школ / В.Ю. Кричевский. – М.: Педагогика, 1987. – 212 с.
5. Лавор О.Ф. Формування педагогічного стилю сучасного учителя. / О.Ф. Лавор; ред. кол.: Н.В.Гузій (відп. ред.) [та ін.] // Творча особистість учителя: проблеми теорії і практики: зб. наук. праць. – Вип. 10. – К., НПУ. – 331 с.
6. Малафіїк І.В. Системний підхід у теорії і практиці навчання. – Рівне.: РДГУ, 2004. – 437 с.
7. Платон. Сочинения: в 3-х т. – М.: Мысль, 1971. – т.3.2.
8. Сухомлинський В.О. Вибрані твори: у 5-ти т. т.2. – К.: Рад. шк., 1976-1977.

А.Ф. ЛАВОР. ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ КОМПЕТЕНТНОСТИ СОВРЕМЕННОГО УЧИТЕЛЯ

Резюме. В статье рассматривается проблема развития профессиональной компетентности учителя. Анализируются особенности профессиональных стилей в учителей с разным педагогическим стажем и педагогическим опытом.

Ключевые слова: профессиональная компетентность, учитель, педагогический стаж, педагогический стиль, педагогический опыт.

A.F. LAVOUR. FEATURES PROFESSYONALNOY COMPETENCE DEVELOPMENT MODERN TEACHER

The summary. The article deals with the problem of the development of professional competence of a teacher. The peculiarities of the professional teaching styles of the teachers with different pedagogical experience are anylised.

Key words: a professional competence, a teacher, a pedagogical experience, a professional teaching style.

Одержано редакцією 25.11.2013 р.